

Sten Rentzhog: Friluftsmuseerna – En skandinavisk idé erövrar världen. Stockholm: Carlssons 2007. 526 s. ISBN 978 91 7331 071 0.

De senaste åren har friluftsmuseerna ägnats olika slag av forskar- och förläggarintresse. Ut över sedvanliga guideböcker och historiker över ett enskilt museum kan AEOM:s, Association of European Open Air Museums, konferensrapporter nämnas bland de tidigaste publikationerna som behandlar friluftsmuseer ur professionell synpunkt. De innehåller diskussionsinlägg i aktuella frågor för våra friluftsmuseer och källmaterial för vidare forskning. AEOM inledde sin verksamhet med ett möte i Bokrijk 1966. Den första mötesrapporten publicerades 1972. Den innehåller bl.a. förbundets stadgar och dess definition av begreppet friluftsmuseum. Ett friluftsmuseum definieras som en helhetsinriktad anläggning som står under vetenskapligt överinseende med samlingar bevarade under bar himmel.

Bland förbundets medlemmar har Adelhardt Zippelius, emerituschef för friluftsmuseet i Kommern publicerat en översikt över Europas friluftsmuseer¹ och hans kollega Jerzy Czajkowski i Sanok har gett ut en hel serie Acta Skansenologica på polska inklusive ett band på engelska² med en presentation av friluftsmuseer i Europa. I Tjeckien utkom 2005 en diger katalog med beskrivningar om Europas friluftsmuseer³. Den är utarbetad av dr Jiri Langer pensionerad från friluftsmuseet i Roznov. I boken presenteras Europas friluftsmuseer landsvis. Den är rikt illustrerad och försedd med byggnadshistoriska kommentarer.

Som forskningsobjekt har friluftsmuseer i Holland och Finland studerats i två museologiskt inriktade doktorsavhandlingar.⁴ Vid Lin-

köpings universitet utkom 2006 två doktorsavhandlingar som berör kulturhistoriska museer och museigrundande med fokus på Nordiska museet.⁵

Årets stora händelse i friluftsmuseivärlden var offentliggörandet av Sten Rentzhogs bok "Friluftsmuseerna. En skandinavisk idé erövrar världen" på ett internationellt seminarium på Skansen. Bokens tillkomst har Rentzhogs tidigare arbetsgivare, Jämtlands läns museum med Jamtli i spetsen, drivit som ett internationellt projekt och de har lyckats skaffa samarbetspartner på olika håll. I motsats till Jiri Langers och Adrian de Jongs arbeten som är att vänta på engelska respektive tyska utkom Rentzhogs bok på svenska och engelska samtidigt, så dess nyhetsvärde genast kunde utnyttjas i internationella kretsar. Dessutom fungerar den sakkunniga engelska översättningen som hjälpmedel för föreläsare och guider som behöver adekvata engelska uttryck.

I jämförelse med de ovan nämnda publikationerna har Rentzhogs bok den största bredden. Författaren har stor personlig museierfarenhet från Nordiska museet och läns museer i Sverige samt av utredningsarbete i svenska museifrågor. Under arbetet på den nu aktuella boken har han gjort omfattande studieresor och knutit personliga kontakter till många friluftsmuseer både i Europa och i Amerika. Utom att han utnyttjat AEOM:s publikationer som källmaterial, har han sänt frågeformulär till museerna. Hans sätt att beskriva och diskutera de lösningar som gjorts i olika museer avslöjar att han bekantat sig med både museet och dess ledare. Trots att han skrivit boken som pensionär, märker läsaren att han fortfarande betraktar Jamtli som sitt museum. På samma sätt betonar han de enskilda museidirektörernas inflytande i "sina" museer på olika håll i Europa.

Redan länge har Jamtli varit en föregångare

när det gäller museipedagogik med olika slag av aktiviteter och upplevelsearrangemang och som pensionär och befriad från ansvaret för både ekonomin och samlingarna ser Rentzhog denna verksamhet ännu ljusare än förr. Kanske är det ett medvetet grepp för att försöka entusiasmera sina yngre kolleger till framtidstro i en tid då friluftsmuseerna upplever en hårdare konkurrens än någonsin förr.

Boken kan uppfattas som en omfattande essäsamling där författarens eget synsätt tydligt kommer fram. Museer vars byggnadsbestånd bevarats på sin ursprungliga plats förbigår han helt. Han skildrar friluftsmuseerna som arenor där det translokaliserade friluftsmuseets idé glatt marscherar fram i olika tidsliga och lokala variationer. Boken är indelad i 16 nummerade avsnitt, men den kunde gott ha delats i en presenterande och en resonerande del. I den första, presenterande delen beskriver Rentzhog hur friluftsmuseer grundas i Europa, Amerika och Australien. I motsats till tidigare europeiska arbeten fokuserar han på presentation, museipedagogik och upplevelser. Han beskriver friluftsmuseerna som produkter av den idémiljö där de skapades. Den första delen avslutas på sidan 319, där han för första gången nämner museernas uppgift att bevara. ”Det var ett radikalt grepp som jag gjorde [att] se museet som en teaterscen, se folkbildning och undervisning som friluftsmuseets enda uppgift. Först under senare års museiresor har jag börjat inse att friluftsmuseer också har en bevarande uppgift.” Citatet säger en del om författaren och om bokens referensram. I den resonerande delen (avsnitt 11-17) behandlar han friluftsmuseernas problematik och framtidsutsikter och med många exempel och exkurser vad man kan och inte kan göra på ett friluftsmuseum.

Berättelsen om friluftsmuseerna inleds naturligtvis med en presentation av Hazelius' idé-

er och Skansen. Rentzhog uppfattar Skansen som något slags ”urmoder” till alla senare friluftsmuseer oavsett vilket som är det äldsta. Friluftsmuseernas tillkomst och idébakgrund ser han som uttryck för historie- och samhällssynen under den aktuella tidsperioden. Innehållet i avsnitten speglas i de olika rubrikerna t.ex. ”Känn Dig själv”, ”Friluftsmuseet och de nationella rörelserna” och ”Ett stadshistoriskt friluftsmuseum” (Den gamle By). Tiden mellan de två världskrigen får ett eget avsnitt, där han bl.a. behandlar ”Museer i Tjeckoslovakien och Nazityskland” och så visar han hur Skansen anknys till modernismen och går en ny blomstringstid till mötes som folkhemmets arena.

Avsnitt fyra behandlar de amerikanska friluftsmuseerna. Henry Fords Greenfield Village och 1700-talsstaden Colonial Williamsburg som skapades med Rockefeller's stöd. I Williamsburg intresserade man sig redan på 1930-talet för hantverkstekniker och lärde upp yngre hantverkare. Museet hade en egen produktkommitté som kvalitetsbedömde det som tillverkats innan sakerna, oftast möbler, fick marknadsföras som Williamsburg tillverkning. Det ledde till att man började kopiera Williamsburg både i byggnader, inredningar, möbler och trädgårdar m.m.

I avsnitt fem visar han hur friluftsmuseitanken blir alltmer helhetsbetonad. Byggnaderna bör ligga i rätt position i ett landskap där de hör hemma. Samspelet mellan människan och naturen aktualiseras. Principerna avbildas i form av ett cirkeldiagram med bondgårdens bostadsbyggnad i centrum, närmast omgiven av trädgårdsland. Följande cirkel upptas av fruktträd, nästa av odlingar och betesmarker och ytterst finns skogen där människans inverkan avtar eller upphör. Jfr bild 21, s. 158.

Ett avsnitt ägnas studier av friluftsmuseer i socialismens tjänst. I Östeuropa anpassade man

t.o.m. namnet Skansen till språken och gav det betydelsen friluftsmuseum i allmänhet. Folkkulturens förflutna användes för att visa vad socialismen gjort för arbetarklassen. Museet i Kiev grundat 1969 är ett exempel. Det har ca 200 byggnader från 1500-talet framåt. Man forskade och dokumenterade efter bästa förmåga, men partiet blev misstänksamt då man sysslade så mycket med det förgångna. Museiledningen sparkades och man skapade en samtida ukrainsk by på 13 hektar med kolchoser från 1960- och 1970-talen. I dag existerar både den byggandshistoriska delen och kolchosmuseet visad vid sida. Museets har också gått in för att lära folk bygga nya hus på traditionellt sätt. Rumänien nämner han som ett annat exempel. Där man sedan 1990, då religionsutövning åter blev tillåtet, börjat organisera gudstjänster i museikyrkor.

Också följande avsnitt om hur teknologin presenterats på friluftsmuseerna inleds med ett exempel från Rumänien, museet för agrar teknik i Sibiu. I Tyskland togs initiativet till det industrihistoriska friluftsmuseet i Hagen redan under mellankrigstiden. Museet presenterar olika utvecklingsfaser inom den tyska metallindustrin. I Storbritannien uppmärksammar författaren Ironbridge som en symbol för industrihistorisk väckelse. Han jämför dess grundares, Neil Cossons sätt att marknadsföra museet med Hazelius handlingssätt. Ironbridge blev årets museum i Europa 1977 och höjdpunkten nåddes när det antogs av UNESCO som världskulturarv 1986. Det andra brittiska exemplet som diskuteras är Beamish. Diskussionen blir en övergång till avsnittet om levande historia. "Inget museum blir någonsin färdigt, inte ens ett så storslaget som Beamish. Vart man går ser man möjligheter", konstaterar Rentzhog.

När Förenta stater firade sitt 200-års jubileum 1976 fanns det ca 500 friluftsmuseer i

Nord Amerika. Mottot "Living History" betecknade de nya verksamheterna inom friluftsmuseernas sfär. Rentzhog ser två huvudorsaker till den stora förändring som skedde. Det ena var Disneyland (1955) och Disney World (1971) som innebar en jätteutmaning för museerna. Disneys temaparker var delvis grundade på historia, de flyttade besökarna tillbaka i tiden och de drog massvis med besökare. Det andra var den nya generationen museifolk som var påverkad av 1960-talets proteströrelser och var engagerade i kampen för svartas och kvinnors och fattigas rättigheter. Historien skulle demokratiseras. Man ville skildra de styrdas historia och under inflytande av den franska Annales-skolan inriktade man sig på "social history". För friluftsmuseerna blev målet att ge besökarna en upplevelse av vardagsmänniskans hela livsföring. De många exemplen varierar från 1800-tals jordbruk och rollspel ända till slavauktionen i Williamsburg 1994. Trots protester blev slavauktionen en succé. Efter tre decennier hade socialhistorikernas synpunkter slagit igenom.

Kunskap genererar kunskap. När de europeiska friluftsmuseerna skapat den generella berättelsen om det mer eller mindre noggrant definierade förgångna, som representerades av byggnader och föremål blev det dags att söka det specifika och individuella. Intresset för människan bakom föremålen vaknade. Som representanter för denna tidsanda nämner Rentzhog bl.a. Stefan Baumeier som på 1970-talet blev ny museidirektör i Detmold och senare Peter Lewis i Beamish. Bland de museer som starkt utvecklat sin museipedagogik nämner han Frilandsmuseet i Köpenhamn och Jamtli Historieland. Att Martti Helin i Tammerfors på 1970-talet skapade berättelser som grund för interiörerna i Amuri tycks han inte vara medveten om.

Kapitlet genomsyras av författarens museipedagogiska intresse. Han presenterar exempel där museet börjat lida brist på besökare och pengar, men historien leds till ett lyckligt slut när den nya chefen satsar på någon form av museipedagogisk verksamhet. Då samma botemedel för en så allvarlig åkomma framförs gång på gång får läsaren intrycket av att det är fråga om en patentmedicin och börjar fundera på dess biverkningar.

I den resonerande delen av boken betraktar Rentzhog museerna ur olika synvinklar och diskuterar deras utvecklingsmöjligheter och olika sätt att motsvara nuets krav. Lättast är det att nicka samtyckande när han betonar behovet av visionära ledare. Författarens insidertitt åter speglas i texten som detaljrikedom och tyckande. Många får med belåtenhet läsa om sig själva och sitt museum. Till undantagen hör finländarna. Rentzhog nämner Fölisön i Helsingfors och Finlands äldsta friluftsmuseum, Sagalund i Kimito. Det tragiska är att ortens finska benämning Kemiö, har tappat ö:et så att namnet anger staden Kemi i norra Finland. En annan sak som förvånar är att den friluftsmuseiplan som diskuterades i Åbo kring sekelskiftet 1900, men som i dag saknar betydelse tas upp i texten⁶ medan levande aktuella museer utesluts.

Slagsidan i Rentzhogs text lutar mot förmedling. Museets uppgift att bevara artikuleras först på sidan 319 och diskuteras kort 60 sidor senare. Den balansgång mellan uppgiften att bevara och att presentera som är varje seriöst museums vardag undviker han att befatta sig med.

I avsnittet ”Konsten att lära ut historia” finns ett av guldkornen i boken. Utgående från David Lowenthals idéer formulerar Rentzhog en tanke som visar helhetsprincipens betydelse det essentiella i friluftsmuseernas existens s. 410: ”Det handlar om förståelse. Friluftsmuseet kan

ge förståelse för varför världen blivit som den är, varför man själv är den man är, ge förståelse och respekt för andra människor, andra kulturer, för andra sätt att tänka och vara, förståelse för hur ens eget liv hänger samman med andras, människor som lever nu, som levat förr, och som kommer att leva efter, allas beroende av varandra.” I den helhetsbetonade upplevelsen, där människor möter människor, just där ligger friluftsmuseernas egenart.

NOTER

1. *Handbuch der europäischen Freilichtmuseen*, Köln 1974.
2. *Open-Air Museums in Poland*. Poznan 1981. Vidare kan nämnas den katalog ”Die schönsten Freilichtmuseen in Europa” ADAC publicerade 1992.
3. Jirí, Langer: *Atlas památek. Evropská muzea v přírodě?*, Baset, Praha, 2005.
4. A. de Jong: *De dirigenten van de herinnering*, 2001 och S. Sjöberg-Pietarinen: *Museer ger mening*, 2004.
5. Magdalena Hillström: *Ansvar för kulturarvet*. Linköping 2006 och Wera Grahn: ”*Känn dig själv*”: *genus, historiekonstruktion och kulturhistoriska konstruktioner*. Linköping 2006.
6. I början av 1900-talet flyttades några hus till parken vid Åbo slott. Det viktigaste, Bagarla herrgårdsbyggnad från Reso, brann i samband med att slottet bombades under andra världskriget. Museiintendenten miste sitt hem och den del av historiska museets samlingar som förvarades där förstördes i branden.

Solveig Sjöberg-Pietarinen

E-mail: solveig.sjoberg-pietarinen@turku.fi